

Олег КРАВЧУК,

кандидат юридичних наук, заступник директора центру – завідувач відділу криміналістичних видів досліджень Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права

Максим БАСЮК,

старший експерт сектору технічних досліджень документів та почерку Хмельницького НДЕКЦ МВС України

Денис МЕЛЬНИК,

головний експерт сектору технічних досліджень документів та почерку Хмельницького НДЕКЦ МВС України

ПРОБЛЕМИ, ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ДОСЛІДЖЕННЯМ МАЛОІНФОРМАТИВНИХ ПІДПИСІВ, ВИКОНАНИХ У БЕЗЛІТЕРНІЙ ТРАНСКРИПЦІЇ

На основі порівняльного аналізу, систематизації результатів експертної практики у висновках почеркознавчих експертиз та наукових поглядів вітчизняних учених у галузях криміналістики та судової експертизи у статті проаналізовано та розглянуто окремі проблеми, що виникають при експертному дослідженні малоінформативних підписів, виконаних у безлітерній транскрипції. У зв'язку з відсутністю науково обґрунтованого визначення поняття «підпис» авторами, описано етапи його формування, способи вирішення окремих проблемних питань пов'язаних із дослідженням підписів. Звернено увагу на певні варіанти виконання підписів у літерній транскрипції посадовими особами при посвідченні важливих документів. Висвітлено проблемні питання та обґрунтовано необхідність використання спеціальних криміналістичних знань для проведення відповідних експертних досліджень. Аналізом практики призначення та проведення почеркознавчої експертизи визначено окремі проблемні питання, які виникають.

***Ключові слова:** підпис, почерк, транскрипція, малоінформативний, безлітерний, підробка, дослідження.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Усудово-експертній діяльності постійно виникають проблеми пов'язані із дослідженням малоінформативних підписів, виконаних у безлітерній транскрипції. Існує ряд наукових думок щодо дослідження малоінформативних підписів, виконаних у

безлітерній транскрипції, проте, комплексні шляхи вирішення цих проблему їх змісті відсутні. Отже, постає наукова проблема щодо дослідженням малоінформативних підписів, виконаних у безлітерній транскрипції, шляхи до розв'язання якої необхідно знайти шляхом порівняння наукових думок та матеріалів практики, що регулює судову експертизу з цього питання.

Сучасне почеркознавство розпочинає свою історію з 20-х років ХХ століття. Ще тоді видатним вченим С. М. Потаповим було визначено почерк як систему звичних рухів, яка виражається у письмових знаках [1, с. 9].

Аналіз наукових джерел і досліджень свідчить про те, що окремими питаннями експертизи малоінформативних підписів та почерку займалися такі вчені як: А. І. Вінберг, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, А. А. Купріянова, З. С. Меленевська, Д. В. Мельник, В. Ф. Орлова, І. А. Славутська, С. І. Тихоненко та інші. Проте комплексного ґрунтового дослідження, щодо експертизи малоінформативних підписів, на даний час, проведено не було.

Метою статті є розгляд окремих питань стосовно дослідження підписів, виконаних у безлітерній транскрипції, підписів, які містять обмежену кількість графічного матеріалу; окреслення кола проблем, які виникають в ході таких досліджень; запропонувати шляхи вирішення таких проблем.

Підпис – графічне начертання, яке позначає особу його виконавця, і яке виконується особою з метою посвідчення фактів, подій тощо. Підпис є почерковим накресленням, тому він наноситься графічними знаками – літерами (як і рукописний текст). Дослідження підписів є одним із різновидів почеркознавчого дослідження.

Формування підпису в особи відбувається за тими самими правилами, що і формування почерку. Результатом формування підпису є вироблення динамічного стереотипу – набору рухів, які стійко повторюються з відображенням комплексу притаманних лише даній особі ознак почерку.

Вчені розрізняють три етапи формування підпису[1, с. 20]:

відбувається під час формування підпису у шкільні роки. В цей час як раз формується письмово-рухова навичка;

відбувається під час навчання в технікумах, коледжах, університетах;

відбувається під час трудової діяльності.

Як правило, на першому етапі підпис представляє собою графічне начертання прізвища особи. В подальшому, транскрипція починає змінюватись. Чим більші обсяги документів, які підписує особа, тим більше часу необхідно витратити на їх підписання. Саме тому на 2-3 етапах підпис починає скорочуватися і набувати своєї завершальної форми.

На третьому етапі формування підпису, із значним збільшенням практики у підписуванні різноманітних документів, збільшується темп виконання рухів, чітко проявляються стійкі індивідуальні ознаки. Особа починає виконувати підпис «автоматично», безперервно. Таким чином начертання відбувається при меншому контролі свідомості за рухами – встановлюється динамічний стереотип.

Підпис характеризується загальними ознаками та індивідуальними (окремими) ознаками. Більш детально розглянемо таку загальну ознаку підпису як транскрипція. Саме транскрипція означає якісний і кількісний склад літер та штрихів, які містить підпис конкретної особи, послідовність їх нанесення [2, с. 16].

Транскрипція може бути літерною, безлітерною і змішаною у:

літерній транскрипції підпис виконується лише шляхом написання літер.

безлітерній транскрипції підпис виконується лише безлітерними штрихами, розчерком.

змішаній транскрипції підпис містить як літери, так і безлітерні штрихи.

Виходячи з сучасної судово-експертної практики, найчастіше зустрічаються підписи зі змішаною або без літерною транскрипцією. Якщо розглядати практику експертів-почеркознавців 20-30-ти річної давнини, то виявиться, що переважатимуть підписи виконані у літерній транскрипції.

Через те, що кількість підписів, виконаних у безлітерній транскрипції, істотно зросла, з'явилися певні складнощі в роботі криміналістів, які спеціалізуються на проведенні судових почеркознавчих експертиз, пов'язаних із вирішенням ідентифікаційних завдань.

Ідентифікація (походить від лат. *Identifico*—утотоження) це дослідження з метою встановлення тотожності (або відсутності тотожності) об'єкта з його відбитками вільного або експериментального походження [3].

В разі вирішення ідентифікаційної задачі при проведенні почеркознавчої експертизи експерт детально вивчає досліджуваний об'єкт (напр. підпис), встановлює ряд загальних ознак, які характерні для цього підпису (транскрипція, загальний вигляд, виробленість та координація рухів, переважаюча форма та напрямок рухів, темп, зв'язність...), а потім розпочинає до порівняльне дослідження.

Під час детального дослідження підпису, виконаного у безлітерній транскрипції вкрай простими рухами, у якому відобразилась мала кількість графічного матеріалу, буває досить складно диференціювати ту чи іншу загальну ознаку.

А при проведенні порівняльного дослідження шляхом співставлення двох простих підписів, які містять обмежену кількість графічного матеріалу, експерту не завжди вдається виявити характерний комплекс загальних та індивідуальних ознак, який був би достатнім для формування хоча б ймовірного висновку про особу-виконавця підпису.

При аналізі ситуації, яка склалася із дослідженнями підписів, виконаних у безлітерній транскрипції вкрай простими рухами, було встановлено, що протягом 2015 року судовими експертами Хмельницького НДЕКЦ МВС України, які спеціалізуються на проведенні почеркознавчих експертиз, було виконано 261 експертизу та досліджено 2354 об'єктів (підписи та рукописні тексти). З них більше 50 об'єктів – підписи, виконані у безлітерній транскрипції, які містять обмежену кількість графічного матеріалу (див. рис. 1, 2).

Рисунок 1

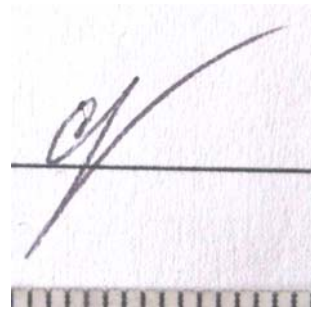

Рисунок 2

Рисунки 1, 2 – Зображення простих малоінформативних підписів

У зв'язку з тим, що експерти-почеркознавці при дослідженні таких «простих» підписів, приходять до ймовірного висновку про особу-виконавця або до висновку про неможливість вирішення питання по суті, в інших учасників процесу можуть виникнути питання до експертів. Ініціатори експертиз не завжди у повній мірі обізнані щодо форм висновку, які складаються після проведення почеркознавчої експертизи. Для роз'яснення і уточнення висновків експертів викликають повістками у судові засідання. Там вони, у присутності обвинувачених, можливо, інших зацікавлених учасників процесу, викладають обставини і причини надання висновку у ймовірній формі або чому вирішити питання по суті не є можливим. У таких випадках обвинувачені по справі можуть сприйняти інформацію, подану експертом в якості роз'яснення, і використати її в свої цілях з метою подальшої злочинної діяльності, знищення доказів.

Найчастіше злочини, пов'язані з підробкою підписів, вчиняють із використанням комп'ютерної техніки. На сучасному етапі розвитку технологій знайти принтер та надрукувати певний документ не є складним завданням. Для цього необхідно мати лише початкові базові знання оперування ПК та принтером. Основна маса працездатного населення держави вміє користуватись інтернетом і електронно-обчислювальними машинами – персональними комп'ютерами, планшетними комп'ютерами, смартфонами. А тому, точно знаючи прізвище, ініціали і посаду особи, від імені якої планується підроблення, назву підприємства, установи, організації, можна надрукувати

майже будь-який документ, який встановлює, змінює чи припиняє права та обов'язки на будь-який об'єкт правовідносин.

Виконавши підпис від імені особи у безлітерній транскрипції у вигляді простого розчерку або кількох безлітерних елементів, особа, яка підроблює документ, фактично надає документові усіх необхідних реквізитів. У той самий час слідів свого впливу (виконання підпису) злочинець майже не залишає. Встановити виконавця малоінформативного підпису вкрай важко і не завжди виявляється можливим. Таким чином, притягнення до кримінальної відповідальності винного у підробці документу стає надзвичайно складним завданням. А якщо досудове слідство і зможе встановити особу-виконавця підпису шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, то підтвердити факт його виконання підозрюваним шляхом проведення почеркознавчої експертизи не вдасться.

На даний час в Україні співробітниками Експертної служби МВС розроблена та впроваджена Кількісна автоматизована методика встановлення справжності малоінформативних підписів. Вона базується на використанні кількісного методу вивчення структурно-геометричних характеристик у малоінформативному підписі [4, с. 6]. Але її використання обумовлене наявністю спеціальної комп'ютерної програми «ОКО-1», дистрибутивом якої володіє вузьке коло працівників експертної служби. В обласних криміналістичних центрах України працівники не забезпечені дистрибутивом цієї програми.

Вивчаючи практику посвідчення документів за допомогою підпису у вищих ланках органів державної влади, у представників іноземних держав, можна зробити висновок, що транскрипція підписів у них сильно вирізняється з-поміж інших осіб. Як правило це літерна або змішана транскрипція, в якій зустрічаються всі або майже всі літери прізвища особи. Тут можна пригадати про перший етап формування підпису, а саме – шкільний етап. Але в цьому випадку особи, що підписують той чи інший документ – дорослі люди з цілком

сформованою письмово-руховою навичкою, а тому їх підписи якісно відрізняються від несформованих підписів цілим рядом загальних ознак.

Наприклад, наведемо таблицю зі зразками підписів членів Конгресу США. Надання зразків підпису – обов’язкова процедура, яка запроваджена для здійснення контролю за документообігом. Як видно з таблиці (див. рис. 3), представники Конгресу (конгресмени) виконують свої підписи у літерній транскрипції, в підписах зустрічаються майже всі літери імені та прізвища особи, яка ставить підпис. У такому підписі відображається максимально можлива кількість графічного матеріалу, яка може відобразитись у підписі. Досліджуючи такий об’ємний підпис можна прослідкувати та диференціювати велику кількість загальних та індивідуальних ознак почерку особи виконавця і, в подальшому, успішно порівняти його зі зразками.

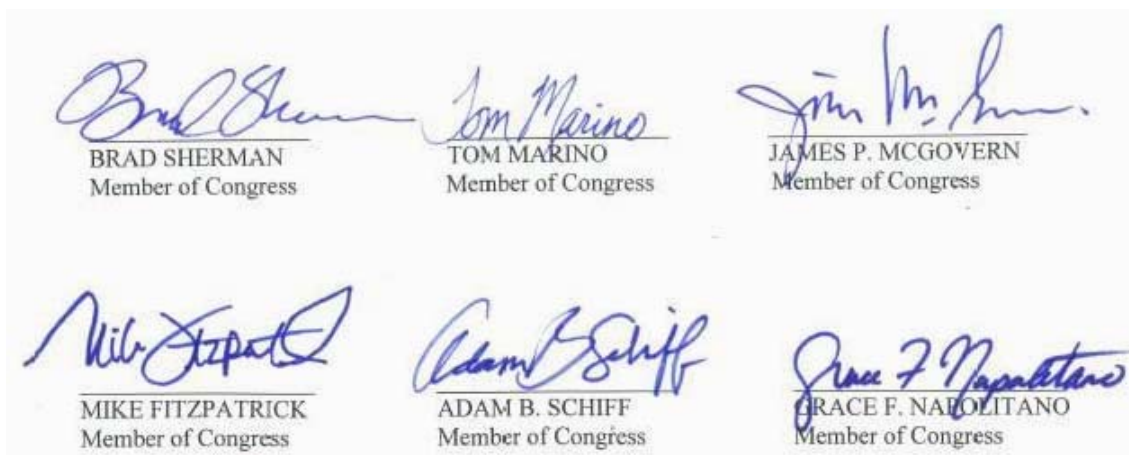

Рисунок 3 – Зображення зразків підписів представників палати Конгресу США

Під час підписання Угоди про асоціацію з Європейським парламентом влітку 2014 року сотні телекамер зафіксували момент виконання підпису Президентом України П. Порошенком. Як видно на ілюстрації, його підпис виконаний у літерній транскрипції виробленими рухами (див. рис. 4). Він чіткий і дуже інформативний. Навіть якщо коли-небудь постане питання про встановлення виконавця такого підпису, за умови надання достатньої кількості порівняльного матеріалу, експерт зможе категорично відповісти на поставлене питання.

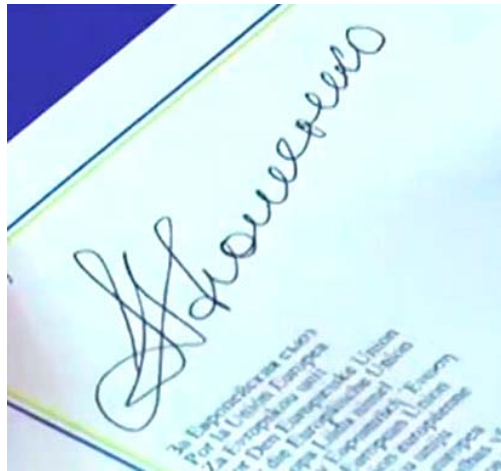

Рисунок 4 – Зображення підпису Порошенка П. О.

Підписанню документів потрібно приділяти більше уваги. Сотні тисяч людей щодня підписують різного роду накази, договори, свідоцтва, довіреності, заповіти тощо. Але мало хто приділяє увагу своєму підпису у документі, вважаючи цю процедуру несуттєвою формальністю. Саме спираючись на підпис уповноваженої особи в документі, буде вирішуватись питання стосовно виконавця всього документу, відповідального за настання чи ненастання юридичних наслідків виходячи з тексту документу. Тому, для зменшення ризику підробки того чи іншого документу нами пропонується виконувати підписи у вигляді написання свого імені і прізвища, або тільки прізвища, простіше кажучи – у літерній транскрипції (див. рис. 5). Або навпроти свого підпису додаткового власноручно дописувати свої прізвище та ім'я. На сьогоднішній день така практика застосовується нотаріусами при складанні договорів дарування, купівлі-продажу, заповітів, довіреностей.

Рисунок 5 – Зображення чіткого підпису у літерній транскрипції

Отже, враховуючи існуючу проблему дослідження малоінформативних підписів, потрібно:

1. Розширити коло документів, які будуть захищені інформативними підписами з метою унеможливлення подальшої їх підробки.

2. Рекомендувати усім особам, що підписують організаційно-розпорядчі, адміністративні, фінансові, інші важливі документи, приділяти увагу своєму підпису і виконувати його у літерній транскрипції, бажано шляхом написання власного прізвища або ім'я та прізвища.

3. Працівникам Експертної служби МВС України ознайомитись із програмним забезпеченням ОКО-1 з метою подальшого впровадження його в практичній діяльності.

У подальших наукових дослідженнях плануємо більш детально дослідити проблемні питання технічної підробки підписів в тому числі малоінформативних виконаних у безлітерній транскрипції.

Список використаної літератури

1. Судово-почеркознавча експертиза: під редакцією Меленевської З. С., Свободи Є. Ю., Шаботенка А. І. / Укр. центр духовної культури. Київ, 2007 – 280 с.

2. Методика дослідження підписів: [упорядкув.: З. С. Меленевська, К. М. Ковальов, Н. Г. Шпакович] / ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2009 – 21 с.

3. Поняття терміну «Ідентифікація». Онлайн-енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ідентифікація>. Відвідано 03.03.2017 року

4. Мельник Д. В. Кількісна автоматизована методика встановлення справжності (несправжності) малоінформативних підписів / Д. В. Мельник. – К. : ДНДЕКЦ МВС України, 2012 – 31 с.

Kravchuk O., Dasiuk M., Melnik D. The circle of problems connected with the research of less informative signatures, transcribed in unlettered manner

The article deals with the problems arising from the expert examination of less informative signatures, transcribed in unlettered manner. The research is based on the comparative analysis, systemization of practice in expert opinions by Ukrainian scientists in the fields of criminology and forensic expertise. In the absence of scientific evidence-based definition of the "signature" notion the article describes the stages of its formation, defines problematic issues related to the study of signatures. The attention is paid to some embodiments of the signatures in the literal

transcription by officials while the identification of important documents. The article underlines the important usage of special forensic knowledge in conducting relevant expert examinations. The analysis of the appointment and conduct of expert handwriting define specific problematic issues that arise.

Keywords: *signature, handwriting, transcription, little informative, unlettered, forgery, examination.*